

339.562.055.4:338.439(497.7)
339.562:311.21(497.7)“2014/2023”**Д-р Ѓоко Стрезовски**Меѓународен Славјански Универзитет
Република Северна Македонија

СО ПРИМЕНА НА СОВРЕМЕНИ АГРО-МЕРКИ И ПРАКТИКИ ДО НАМАЛУВАЊЕ НА УВОЗОТ НА ХРАНА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

АПСТРАКТ: Кога станува збор за производството на прехранбени производи и храна воопшто, лесно можеме да констатираме дека Македонија е увозно зависна земја. Немаме доволно ниту месо, ниту жито, ниту сточна храна, ниту пак масло за јадење, а шеќер целосно увезуваме... Ковид-пандемијата и војната во Украина покажаа колку е значајно да се има сопствено производство на она што значи стратешка храна, па, Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство ги зајакна мерките за домашното стратешко производство на храна, бидејќи она што досега можевме да го видиме од податоците што секоја година ги објавува Државниот завод за статистика, последниве десетина години бележиме драстичен раст на зависноста од увозот. Напоредно со тоа, обемот на извозот на прехранбени производи во изминатиот период, ни оддалеку не може да го следи квантумот на увозот. Во трудов ќе се обидам да сублимирам сет мерки кои би требало да бидат реализирани од страна на Министерството, а кои секако, би требало да имаат мултипликативно дејство: зголемување на домашното производство на прехранбени производи и сериозно намалување на увозот на храна од една страна (намалување на одливот на средства од државата) и намалување на цените на овие стратешки производи на домашниот пазар од друга страна.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: Увоз на храна; земјоделско производство; агро-бизнис; извоз на храна; откуп; пазарни ризици.

USING MODERN AGRO-MEASURES AND PRACTICES TO REDUCE FOOD IMPORTS IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

ABSTRACT: When it comes to the production of foodstuffs and food in general, we can easily state that Macedonia is an import dependent country. We have no meat enough, no grain, no fodder, nor edible oil, and we completely import sugar... The covid pandemic and the war in Ukraine have shown how important it is to have your own production of what is meant by strategic food, so the Ministry of Agriculture, Forestry and water Management has strengthened measures for domestic strategic food production, because what we could see so far from the data published every year by the State Statistics Office, in the last dozen of years we have seen a drastic increase in dependence on import. In addition, the volume of the export of food products in the past period cannot even remotely follow the volume of the import. In this paper I will try to sublimate a set of measures that should be implemented by the Ministry, and which of course should have a multiplier effect, increasing the domestic production of

food productd and seriously reducing food imports on the one hand (reducing the outflow of funds from the state) and reducing the prices of strategic products on the domestic market on the other hand.

KEY WORDS: Import of food; agricultural production; agri-business; food export; redemption; market risks.

ВОВЕД

Според податоците што неодамна ги објави Државниот завод за статистика, увозот на прехранбени производи и живи животни во текот на 2023 година (заклучно со Ноември) е дури за 86 % зголемен во однос на истиот период во 2014 година. Имено, во 2014 година (без Декември, за да имаме реална споредба со податоците што неодамна излегоа за 2023, а кои се заклучно со Ноември), увозот на храна тежел 467 милиони евра, а во првите 11 месеци од 2023, тој изнесувал 887 милиони евра. Во 2014 година, овој увоз учествувал со 9,6 % во вкупниот увоз што го направила Македонија, додека минатата година, тој процент бил 8,7. Но, податоците покажуваат и дека вкупниот увоз на се' што се носи од странство во земјава во периодот од 2014 до 2023 година се дуплирал (од 5 милијарди на 10,2 милијарди евра). Во меѓувреме, Државниот завод за статистика ги објави податоците за цела 2023 година, според кои, за увоз на храна во текот на цела 2023 година, од земјава се одлеале вкупно 975,8 милиони евра.

Оттука, логично се наметнува императивот од исклучително сериозен пристап кон ова прашање, па, новиот состав на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство и Владата воопшто, треба да преземат обемни мерки и активности во насока на надминување на овој проблем кој сериозно го загрозува севкупното функционирање на македонската економија воопшто.

1. СОСТОЈБИ ВО УВОЗОТ

Македонија е увозно зависна земја за речиси сите основни прехранбени производи. Врз ваквата состојба, најголемо влијание имаат: лошата структура на земјоделското производство, недоволната искористеност на земјоделското земјиште и намаленото производство, но и процесот на приватизација од 90-тите години, чии последици и ден-денес ги трпи агро-бизнисот. Последниве неколку години, значителен импакт во оваа насока има и руско-украинскиот конфликт, при што, индиректно сме погодени од големиот пораст на цените на основните прехранбени производи (масло, шеќер, леб, месо, млеко...), како и од недостиг на одредени производи (сончогледово масло), како резултат на тоа што најголемите количини од овие производи ги увезуваме, а цената зависи од цените на надворешните пазари. Директно, овој конфликт го погодува македонското земјоделство поради енорниот скок на цените на енергијата, добиточната храна, средствата за заштита и особено цените на минералните ѓубрива, како и губењето на пазарите во Русија и Украина. Сето ова им нанесува сериозен удар на земјоделските производители и затоа, а со цел заздравување на агро-секторот, императив на Владата и особено на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство, треба да биде изнаоѓање соодветни мерки и воведување современи агро-практики во овој витален сектор.

Главна, две групи причини и фактори предизвикаа долгогодишни

неповолни трендови, и тоа: неповолните климатски фактори и општествено-економските фактори и процеси во минатото. Основната слабост произлегува од неповолната структура, односно од организациската структура на производните субјекти. Таа структура ја сочинуваат 178.125 земјоделски стопанства, од кои само 280 се деловни субјекти (трговски друштва), а сите преостанати се семејни земјоделски стопанства, со многу мал посед од само 1,8 хектари во просек, а повеќе од 60 % од овие стопанства поседуваат помалку од 1 хектар. Со ваков земјишен посед и структурираност, не може да се обезбеди т.н. „економија на големина“, особено во производството на основните прехранбени производи (пченица, пченка, сончоглед, јачмен како добиточна храна...). Дополнително, со ваквата структурираност, земјоделците немаат пазарна моќ во однос на трговците/преработувачите, при што тие не можат да ги постигнат посакуваните цени и тоа доведува до неможност за обезбедување соодветен доход и намалена можност за инвестирање и зајакнување на продуктивноста и конкурентноста. Значаен фактор во поглед на стагнацијата на земјоделскиот сектор во земјата е и континуираното намалување на вкупните површини кои се обработуваат. Така, од околу 660.000 хектари колку што биле обработувани во 90-тите години на минатиот век, денес тие површини се спуштени на некаде под 500.000 хектари.

Според податоците од Националната федерација на фармери, во Македонија речиси 180.000 семејства егзистираат од земјоделството (или вкупно околу 435.500 луѓе), а 45 % од населението живеат во рурални средини кои зафаќаат 87 % од вкупната површина на државата. Свкупно, 77 % од македонските земјоделци имаат економски статус на „неплатени семејни работници“, од кои пак, 50 % се жени.

Инаку, значењето на земјоделскиот сектор во Македонија најдобро го отсликува податокот дека истиот е трет најголем придонесувач за БДП, веднаш зад услужниот и индустрискиот сектор, со придонес во вкупниот БДП од 12 %. Заедно со прехранбената индустрија, тие придонесуваат со 12-15 % од вкупниот БДП на државата.

Заклучно со Ноември 2023 година, за увоз на храна и живи животни сме потрошиле речиси 886,8 милиони евра, а според најновите објавени податоци, за цела 2023 година – 975,8 милиони евра. Државниот завод за статистика, кој неодамна ги објави податоците за 11-те месеци од минатата година, пресмета и дека вкупниот увоз во земјава (заклучно со Ноември) изнесувал 10,2 милијарди евра, што значи дека увозот на храна учествувал со 8,7 %.

Статистичките податоци покажуваат дека од година во година (особено во текот на последниве десетина години), потребите за храна се зголемувале. За 11 месеци од минатата година веќе сме го надминале износот на вкупниот увоз на храна за 2022 година, кој тежел 849 милиони евра. Секако, врз бројките влијание има и инфлацијата која исто така значително растеше последниве години.

Според податоците, за 10 години (без еден месец), почнувајќи од 1-ви Јануари 2014 и завршувајќи со 30-ти Ноември 2023 година, Македонија за увоз на храна потрошила 6,67 милијарди евра, а заедно со Декември 2023, вкупно 7,66 милијарди евра, што значи дека увозот на храна во 2023 година се зголемил за рекордни 86 % во однос на 2014 година.

Година	Увоз на храна (во милиони евра)
2023	975,8
2022	849,0
2021	746,5
2020	665,4
2019	671,2
2018	628,0
2017	605,7
2016	554,5
2015	551,6
2014	517,8

Табела 1. Увоз на храна во последните 10 години

Анализите на податоците за увозот на храна покажуваат дека најголема ставка во увозот на храна е месото, а потоа следуваат: растителните и животинските масла, млекото и млечните производи, житото, брашното и кондиторските производи итн.

Земји од кои се увезува најмногу храна (податоци за 2022 година)	
Србија	894.156.871
Германија	194.656.066
Италија	65.654.453
Полска	50.025.235
БиХ	46.274.049
Бразил	40.784.357
Грција	34.662.462
Хрватска	34.580.015
Турција	30.410.447
Шпанија	26.318.341
Словенија	24.177.300
Бугарија	23.263.260
Австрија	21.075.130
Унгарија	20.997.291

Табела 2. Увоз на храна по земји

Податоците за увозот според земји покажуваат дека Србија е најголем пазар за увоз на храна, од каде според податоците на Државниот завод за статистика, во текот на 2022 година сме увезле храна во вредност од 194 милиони евра, што претставува 22 % од целиот увоз на храна. Потоа следуваат: Германија, Италија, Полска, БиХ, Бразил, Грција, Хрватска итн.

2. СОСТОЈБИ ВО ИЗВОЗОТ НА ХРАНА

Изминатите неколку години беа полни со проблеми и неизвесност за компаниите од прехранбениот сектор. Македонија не успеа многу да профитира од високиот раст на цените на храната на светските пазари. Напротив, се' поголемата зависност од увоз на храна, предизвика рекордно највисок увоз и дефицит во трговијата со храна во светот.

Податоците покажуваат дека македонските производители на храна во текот на 2022 година во странство продале производи во вредност од 450,3 милиони евра, што претставува раст од 15,6 % во споредба со 2021 година. Меѓутоа, извезените количини биле за 4 % помали отколку храната извезена во 2021 година. Ако се има предвид колкави размери достигна увозот на храна во конкретниот период, се доаѓа до износ на дефицитот од рекордни 443 милиони евра. Ваквиот сооднос кога станува збор за извозот и увозот на храна, ја категоризира Македонија во редот на земји со сериозно висок дефицит, а кој од своја страна претставува значителна опасност за обезбедувањето храна и прехранбени производи за сопственото население во наредниот период, што пак може да ја разниша функционалноста на самата економија на државата.

3. НЕОПХОДНОСТ ОД НАДМИНУВАЊЕ НА СОСТОЈБИТЕ И ПРЕДЛОГ-МЕРКИ И ПРАКТИКИ ЗА НИВНО НАДМИНУВАЊЕ

Бидејќи претходноописаните состојби ни оддалеку не гарантираат успешност на македонската економија воопшто, ниту пак се предуслов за некаква нејзина одржливост, а што од своја страна може сериозно да ги поткопа дури и безбедносните фундаменти на државата во иднина, неопходен е многу сериозен пристап во справувањето со актуелните состојби и стратешко планирање на идните чекори во насока на надминување на проблемите и трасирање на патот кон здрава и одржлива агро-економија.

3.1. ДЕМОГРАФСКИ ПРИСТАП

Прв и основен предуслов е секако правилниот **демографски пристап**, од причини што најважно од се' во овој контекст е да се сопре силниот процес на напуштање на државата, особено од страна на младите луѓе, кои треба и мора да бидат движечка сила на сите процеси. Наједноставно кажано, државата треба да обезбеди предуслови за тоа кој ќе произведува во иднина и да има за кого да биде наменето тоа производство.

За зачувување на човечкиот фактор и доведување на процесот на иселување на граѓаните во странските земји во подносливи рамки, Владата треба и мора да посвети посебно внимание на квалитетот на живеењето на граѓаните, особено на оние од помладите возрасни категории. Изградбата на современа инфраструктура, особено во руралните подрачја, отворањето нови работни места, унапредување на здравствените и образовните услуги, како и финансиските и друг вид стимулации за помладата категорија граѓани, секако, треба да биде основен приоритет во периодот што престои. Сето тоа треба да се постигне со цел да се намалат разликите и контрастите на релација село-град, преку изградба на современи инфраструктурни објекти и во руралните средини, како и преку зајакнување на сообраќајните, дигиталните и другите врски, но и поддршка на сите други гранки кои се во функција на развојот на земјоделството (рурален туризам со потенцирање на националната кујна и специфични земјоделско-прехранбени производи и сл.).

3.2. ЦЕЛИ

Генерално, фокусот на политиките на Владата во областа на земјоделието, треба да биде насочен кон **три основни цели**:

- » Зголемување на конкурентноста и подобрување на доходот на земјоделците;
- » Воведување нови технологии и иновации со кои ќе се намалува влијанието на неповолните климатски промени;
- » Развој на руралните средини со цел задржување на населението, а посебно на младите, преку инвестирање во инфраструктурата и инвестиции за отворање нови работни места во овие средини.

3.3. ПОДДРШКА НА ИНВЕСТИЦИСКИ ПРОЕКТИ

Инвестициите се клучни за зголемување на конкурентноста и подобрување на доходот на земјоделците. Една од основните цели треба да биде поддршката на инвестициските проекти на земјоделските стопанства преку финансиска поддршка на проекти кои ќе се однесуваат на зголемување/окрупнување и модернизација на земјоделските стопанства, на оние кои ќе воспоставуваат високи стандарди во производството и кои ќе придонесат за подигање на квалитетот на производите. Во таа насока, неминовно треба да се поддржуваат проекти за:

- » Набавка на механизација и опрема за примарно земјоделско производство;
- » Подигнување на нови и реконструкција на постојните повеќегодишни насади;
- » Набавка на педигриран добиток.

Покрај тоа, треба да се инвестира и во создавање **додадена вредност на примарните производи**, како и во процеси на **одложување на пласманот на производите** со цел избегнување на пиковите на понудата и намалување на цената на производите. Од суштинско значење ќе биде и инвестирањето во **поддршка на изградбата на објекти и набавка на опрема за**:

- » Калибрирање и пакување на производите;
- » Мини погони за преработка на овошје и зеленчук;
- » Мини млекарници;
- » Мини погони за преработка на месо;
- » Поддршка на мини погони за преработка на грозје, мини дестилерии и сл.

Со цел **зголемување на конкурентноста на земјоделските преработки** во насока на обезбедување на сигурен пласман на примарното земјоделско производство во време на зголемена понуда на пазарот, треба да бидат поддржувани проекти за изградба на нови капацитети или реконструкција на постојните со набавка на современа опрема и тоа:

- » Изградба и опремување на капацитети за разладување, пакување и чување на земјоделски производи;
- » Изградба и опремување на нови или реконструкција на постојните

- » капацитети за замрзнување на овошје и зеленчук;
- » Изградба и опремување на дестилерии.

3.4. СПРАВУВАЊЕ СО КЛИМАТСКИТЕ ПРОМЕНИ

Влијанието на **климатските промени** врз земјоделството станува се' поизразено. За да се обезбеди одржливост на земјоделскиот сектор и производството на храна, основна задача во наредниот период треба да биде примена на препораките од целите за одржлив развој на ООН, како и стратегијата на ЕУ „Од фарма до вилушка“, која е позиционирана во срцето на „Зелениот договор“. За таа цел, треба да се реализираат низа неопходни проектни зафати и тоа:

- » Изградба на инфраструктура и опрема за заштита од временски непогоди и осигурување на земјоделското производство;
- » Промена на производната, сортната и расовата структура;
- » Зачувување на биолошката разновидност и домашните автохтони раси животни;
- » Поддршка и развој на органското производство;
- » Инвестиции во водостопански проекти.

3.5. ИНВЕСТИРАЊЕ ВО ЧОВЕЧКИОТ ФАКТОР

Како што и претходно беше нагласено, основен двигател на сите процеси, вклучително и на процесот на развој на земјоделието и производството на храна е човечкиот фактор. Со цел задржување на луѓето во руралните средини, особено на младите кои сакаат да се бават со земјоделие, а некои од оние кои заминале дури и да се вратат таму, повеќе од неопходно ќе биде воведување низа мерки кои ќе придонесат во таа насока:

- » Неповратни средства (во вид на грантови) за млади земјоделци, за проекти со понуден бизнис-план и започнување сопствен агро-бизнис;
- » Поддршка на проекти за жени-земјоделци;
- » Поддршка на земјоделски задруги во рурални средини и поддршка за формирање на организации на производители и интерсекторски организации;
- » Поддршка за формирање на мали и средни претпријатија во рурални средини;
- » Финансиска поддршка за млади брачни парови кои ќе се вратат во руралните средини и ќе започнат свој бизнис;
- » Инвестиции во проекти за подобрување на инфраструктурата во селата;
- » Проекти на локални акциски групи за проекти во рурални подрачја;
- » Поддршка за зачувување на руралните предели и нивните традиционални карактеристики.

Во целиот овој сет од мерки и активности, неопходно е и подигање на нивото на институционална комуникација, како и обезбедување знаења, вештини и неопходни информации за успех во реализацијата на проектите од страна на земјоделските производители и сите чинители кои учествуваат во тој процес, преку настави, обуки, стручни усовршувања итн.

3.6.МЕРКИ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ОТКУПОТ И ПАЗАРНИТЕ РИЗИЦИ

Еден од најголемите проблеми на земјоделците, а особено по започнувањето на кризите, претставува откупот на земјоделските производи и неповолната положба на земјоделците во однос на откупувачите, односно т.н. „пазарни ризици“. Владата, а особено Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство, по примерот на многу земји каде земјоделието е една од стратешките дејности, треба да воведи мерки и практики за **загарантиран откуп и загарантирани цени** за македонските земјоделци.

Активностите за уредување на пазарот со земјоделски производи, треба да бидат во насока на обезбедување заштита на земјоделците од пазарната моќ на трговците, а особено во периоди кога постои нарушување на пазарот при зголемена или намалена понуда од некој производ (пикови на понуда и побарувачка). Треба да бидат имплементирани мерки за организација на пазарот со земјоделски производи, со цел, преку воведување и спроведување на такви мерки и инструменти, да се обезбеди стабилност на пазарот. Сметам дека тоа би се постигнало со следните **политики за организација на пазарот**:

- » Дефинирање на минимални барања за квалитет (маркетинг стандарди) за производите;
- » Поттикнување на соработка и помош и определување на мерки на земјоделската политика преку организација на производители и интерсекторски организации;
- » Зајакнување и ревидирање на правилата за трговија со земјоделски производи и правилата на конкурентност.

Од суштинско значење би било формирањето на посебен **кредитен револвинг фонд** наменет за кредити за средства за мали, микро и средни претпријатија кои вршат откуп на земјоделски производи за понатамошна преработка или трговија. Овој инструмент би овозможил полесен пристап до капитал за откупувачите, со што би се гарантирала на некој начин исплатата кон земјоделските производители за предадената реколта во период не подолг од 30 дена. Кредитните услови би требало да бидат прилагодени на природата на производите, преработките и периодот за наплата до крајниот потрошувач, а истите би требало да се одобруваат со поволни каматни стапки.

Во решавањето на пласманот на земјоделските производи, треба да бидат интензивирани и **мерките за поддршка на земјоделските задруги** преку зајакнување на дејноста за откуп и продажба и нивна поддршка за изградба и опремување на простор за пакување и чување на производите.

Во контекст на справувањето со проблемите со пласманот на земјоделските производи, сметам дека е неопходно истото да се стимулира преку финансиска поддршка и субвенционирање на изградба на **откупно-дистрибутивни центри** во сите земјоделски региони во државата, како и да се изгради и стави во функција **централна пазарница** за откуп и дистрибуција на земјоделско-прехранбени производи, каде од регионалните центри ќе се донесат откупените производи и кои на централно ниво ќе ги сретнат понудата и побарувачката. Ова ќе придонесе кон развој на квалитетот и стандардите на производите и истовремено ќе се зголеми квантитетот по серии на земјоделски производи, со што би се придонело кон зголемување на конкурентноста на земјоделско-прехранбениот сектор.

3.7. ЦЕЛОСЕН МОНИТОРИНГ НА ЗЕМЈОДЕЛСКОТО ПРОИЗВОДСТВО

За успешна реализација на сите претходнонаведени мерки и практики, неопходен е системски и стратешки пристап на државата воопшто. За таа цел, треба да се воспостави **целосен мониторинг** на целокупното земјоделско производство. Тоа ќе овозможи, преку постојано следење на природните услови (клима, почва, здравствена состојба на растенијата и животните и други агротехнички услови) да се реагира и да се дадат насоки до земјоделците да преземаат активности во насока на превенирање на несакани состојби (активности за примена на агротехнички мерки, заштита на растенијата и животните итн.).

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Кога станува збор за производството на прехранбени производи и храна воопшто, лесно можеме да констатираме дека Македонија е увозно зависна земја. Од тие причини, во трудов се сублимирани сет мерки кои би требало да бидат реализирани од страна на Владата и ресорното Министерство, а кои секако, би требало да имаат мултипликативно дејство: зголемување на домашното производство на прехранбени производи и сериозно намалување на увозот на храна од една страна (намалување на одливот на средства од државата) и намалување на цените на овие стратешки производи на домашниот пазар од друга страна. Тие мерки би се состоеле во: **Поддршка на инвестициски проекти, справување со климатските промени, инвестирање во човечкиот фактор, мерки за управување со откупот и пазарните ризици** воспоставувањена **целосен мониторинг на земјоделското производство.**

РАБОТНА БИБЛИОГРАФИЈА

1. Димитриевски д-р Драги: Недостигот на храна е предизвик за Македонија и за светот, Fakulteti.mk, 2022;
2. -Национална федерација на фармери: Обезбеденоста и производството на храна треба да е приоритет на Македонија, 2021;
3. -Државен завод за статистика: Статистички податоци за увоз на храна и живи животни во РС Македонија за првите 11 месеци во 2023 година;
4. -Invest North Macedonia: Агробизнис и преработка на храна, 2023.

Интернет

1. nff.org.mk/2021;
2. <https://www.facebook.com/WeEffectEuropa>;
3. izvoz.mk;
4. investnorthmacedonia.gov.mk/mk.